

ЖАНЧЫНА Ў ШЛЮБЕ Ў БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗКАХ І ПРЫМАЎКАХ

Магер Наталля Уладзіміраўна, выкладчык

Палескі дзяржаўны ўніверсітэт

Mager Natalya, Lecturer, Polessky State University, magero@tut.by

Анатацыя. У дадзеным артыкуле разгледжаны асаблівасці адлюстравання свету жанчыны ў шлюбе ў беларускіх прыказках і прымаўках, зроблена спроба выяўлення культурна-значымай інфармацыі, якую нясуць фразеалагізмы, што тычацца жанчыны.

Ключавыя словы: жанчына, шлюб, прыказкі, прымаўкі, фразеалогія, культура

З усіх тварэнняў моўнага генію чалавека фразеалогія - найболей складаная і самабытная з'ява. Фразеалагічны склад мовы досыць жыва рэагуе на развіццё грамадства, вельмі спецыфічны ў кожную эпоху, у кожнай краіне і ў кожнага народа. Адметнае значэнне з пункту гледжання культуралагічнага патэнцыялу маюць фразеалагізмы, пазначаючы свет з пазіцыі пераасэнсавання слоў - знакаў простага называння прадметаў і з'яў гэтага свету.

Кагнітыўная лінгвістыка, якая актыўна развіваецца ў наш час, надае вялікую ўвагу вывучэнню выявы свету і яе адлюстраванню ў мове.

У фразеалагічным фондзе мовы найболей ярка адлюстроўваецца нацыянальная выява свету, традыцыі і звычаі, гісторыя і культура народа, яго маральныя ўстаноўкі. Захоўваючы духоўную спадчыну народа ў слове, мова яднае продкаў і нашчадкаў, звязвае мінулае з сучасным і будучым.

Мабыць, цяпер ужо ні ў каго не выкліча сумненняў той факт, што роля і функцыі жанчыны ў сучасным грамадстве прыметна змяніліся. Можна нават казаць пра радыкальны перагляд паглядаў адносна феномена «жанчына». У сродках масавай інфармацыі, на тэлебачанні ў розных токшоу «слабая палова чалавецтва» стала прадметам актыўнага абмеркавання.

Іншымі словамі, важная падзея ў жыцці нацыі цягне за сабой змену яе важных арыенціраў.

Мы назіраем велізарную цікавасць да феномена жанчыны не толькі ў сферы свецкага і грамадскага жыцця, але і ў розных навуковых кірунках. А сённяшняе імклівае развіццё такіх дысцыплін, як псіхалінгвістыка і лінгвакультуралогія даюць новыя прадметы для даследавання.

Фразеалагічны склад мовы - «люстэрка, у якім лінгвыкультурная супольнасць ідэнтыфікуе свае нацыянальнае самаўсведамленне» [4, с. 9]. Менавіта фразеалагічныя адзінкі як бы навязваюць носьбітам мовы асаблівае ўяўленне свету.

Фразеалагічны склад мовы з'яўляецца непасрэдным кампанентам культуры, крытэрыем духоўнасці народа. Інсаванне трапных выразаў сведчыць пра шматвекавую творчасць народа, яго светапогляд, культуру. У іх адлюстравана фізічная карціна навакольнага свету, сацыяльнае і побытавае жыццё чалавека, сам чалавек з яго эмоцыямі, унутраным светам. У фразеалогіі рэалізуюцца катэгорыі вобразнасці, метафарычны код мовы. Як сродкі вобразна-мастацкага адлюстравання знешняга і ўнутранага жыцця фразеалагічныя адзінкі ўвабралі ў сябе міфалагічныя, рэлігійныя, этычныя ўяўленні народа розных часоў. Яны выражаюць сутнасць з'яў, якія адлюстроўваюць спосаб жыцця і характар народа, духоўнае жыццё і псіхалогію, нацыянальныя традыцыі і звычаі, этнічны побыт, тэмперамент. Фонд беларускіх выслоўяў з'яўляецца эфектыўным сродкам выражэння светаўспрымання беларусаў.

Здаўна ў беларусаў сям'я лічылася маральнай і гаспадарчай асновай жыцця. Шматлікія фразеалагічныя азінкі рэгулююць маральна-этычныя паводзіны ў сям'і, узаемаадносіны ў шлюбе. У іх яскрава намаляваны партрэт суджаных, акцэнтавана ўвага на заганах і каштоўнасцях сямейнага жыцця, акрэслены асноўныя сферы дзейнасці, а таксама функцыянальная роля жанчыны пры вядзенні гаспадаркі. Народная мудрасць сцвярджае спрадвечную адказнасць пры стварэння сям'і і выбару сабе пары, бо шлюб, згодна з хрысціянскай традыцыяй, павінен быў заключацца адзін раз і на ўсё жыццё:

Ажаніцца - не ўпасці: не ўстанеш, не атрасешся.

Замуж пайсці - не лаці плясці.

На скорую руку не жаніся.

Ажаніцца, як паміраць, не спяшайся.

Жонку бяры не на год, а на век.

Многія прыказкі змяшчаюць у сабе парады маладым, якімі яны павінны кіравацца пры выбары пары. Раіць народ пры выбары жонкі звярнуць увагу на яе маці:

Дзеўка маткаю красна.

Але больш важным уяўляецца знайсці сабе пару па душы, па сэрцы. І ніякія матэрыяльныя каштоўнасці гэтага не заменяць:

Не тое хораша, што хораша, а што даспадобы.

З мілым па душы - рай і ў шалашы.

Хоць пад лаўкаю сядзець, абы на харашага глядзець.

Хоць у будане з лапак жыць, абы з каханым быць.

Хоць без хлеба пасяджу, але на мілага гляджу.

Пры гэтым пераважная большасць прыказак навучае шукаць працавітую жонку, разумную і добрую гаспадыню, не зважаючы на знешнасць і пасаг:

Хараство прыгледзіца, а розум спатрэбіца.

Не пытайся, ці галоўка гладка, а пытайся, ці падмеценая хатка.

З тварам да вянца, а з розумам да канца.

Дзеўкаю поўна вуліца, а жонкаю - поўна печ.

Добрая жонка - у хаце рай, злая - хоць ты цягу дай.

У добрай жонкі і благі гаспадар будзе добры.

Вазьмі сабе жонку хоць валынку, абы ў хаце гаспадынька.

Багацце нявесты на ішчасце не пераробіш.

Выбірай жонку не на ігрышчы, а на іржышчы.

Шукай жонку ў гародзе, а не ў карагодзе.

Не хвалі каня запрагаючы, а дзеўку выбіраючы.

Жонак на сходзе не выбіраюць.

Жонку выбірай і вачыма, і вушыма.

Сенажаць агледзь, як раса абсохне, а дзеўку - на рабоце.

Вялікая колькасць прыказак указвае на ідэю пра жыццёвую неабходнасць жанчыны быць у пары:

У дзеўках сівеючы, не будзеш радавацца.

Без гусака і гусь прапашчая.

Пры гэтым важнай умовай прызнаваўся шлюб з каханым, добрым, працавітым:

Пакахала - была маладзенькая, цешыца і сёння ўжо старэнькая.

З мілым па душы рай і ў шалашы.

Як да каханага ісці - то сцежкі-дарожкі, а як да нялюбага - то слёзкі.

Лепш пад лаўкай сядзець, але на харашага паглядзець.

Няхай сабе мужык як ікарпэтка, абы я была як кветка.

Мужык хай будзе як долата, абы за ім была, як золата.

Лепей у зямельцы гніць, чым з нялюбым жыць.

Лепей чэмер піці, як з нялюбым жыці.

За добрым гаспадаром і варона жона, а за кепскім і княгіня загіне.

За добрым мужыком і свіння гаспадыня.

За добрым гаспадаром (мужам) жонка маладзее.

*За добрым мужыком трасе баба кумпяком, а за якім брыдам ходзіць
грыбам.*

За добрым мужыком чулінда жонка, а за дурным і папоўна - раба.

А імкненне дзяўчыны выйсці замуж без разбору асуджалася:

Сякі-такі мужчына, абы дровы ды лучына.

Сякі-такі цяляпей, але ўдвух усё ж лепей.

Хоць бы за пенюшка, калі няма добрага жанішка.

Хоць за быка, калі няма маладзіка.

Хоць за казла, абы запаўзла.

Хоць крыванос, абы Бог прынёс.

Хоць за вала, абы дома не была.

Хоць за старца, абы ў дзеўках не застацца.

Сякі-такі - абы быў, абы на хлеб зарабіў.

Хоць існаваў і супрацьлеглы пункт гледжання:

Чым абыякі (жаніх), то лепей ніякі.

Леті у дзеўках сядзец, чым замужам марнец.

Лепей ў дзеўках сядзец, як замужам паршывец.

У народзе здаўна адмоўна ставіліся да шлюбу старога чалавека з маладой дзяўчынай:

Змяшаўся палын з травой - ажаніўся стары з маладой.

Старому з маладою жыць, што саве з ластаўкаю гняздо віць.

Ненадоўга стары жэніцца.

Гаспадар стары, а жонка маладая - то агонь і вада.

Пажаніліся, як малады конь і стары вол спрэгліся.

Аналіз практычнага матэрыялу выявіў, што ў беларускай фразеалогіі неаспрэчнымі вартасцямі жанчыны прызнаюцца яе прывабнасць, незаменнасць у якасці жонкі і маткі. Ідэалам жанчыны ў ўяўляецца жанчына-гаспадыня, жанчына-маці. Фразеалагічнымі адзінкамі усталёўваецца збор няпісаных законаў, па якіх жанчына павінна выконваць свае функцыі ў сям'і і грамадстве.

Адна з самых шматлікіх груп прадстаўлена прыказкамі і прымаўкамі, якія апісваюць становішча жанчыны ў шлюбе (59 з 214); у большасці прыкладаў прысутнічае станоўчая ацэнка (36 або 61%), хоць менавіта негатыўныя моманты выклікаюць рэакцыю чалавека. Некаторыя даследчыкі лічаць, што прыказкі і прымаўкі негатыўнай кваліфікацыі пацвярджаюць думку адносна таго, што ў нацыянальным характары беларускай жанчыны адмоўнае параважае над станоўчым. Дазволім сабе не пагадзіцца з такім меркаваннем. Дадзеная асаблівасць фразеалагічнага фонду беларускай мовы пацвярджае якраз тое, што беларусы праяўляюць надзвычай высокія патрабаванні да маральных якасцей жанчыны, яе паводзін у грамадстве і ўзаемаадносін з іншымі людзьмі. Менавіта таму тыя рысы характару або ўчынкі, якія не адпавядаюць гэтым патрабаванням, рэзка асуджаюцца і адмаўляюцца прадстаўнікамі беларускай этнічнай супольнасці. Вялікая колькасць устойлівых моўных адзінак, якія ў сваёй структуры рэпрэзентуюць адмоўныя этнапсіхалагічныя адзнакі чалавека, сведчыць пра тое, што бела-

рускі народ заўсёды імкнуўся выявіць і падкрэсліць у паводзінах чалавека менавіта негатыўнае з мэтай яго карэкціроўкі і выпраўлення ў лепшы бок.

Беларусам уласцівы беражлівыя адносіны да жанчыны, аднак у беларускай культуры вобраз жанчыны асацыіруецца не толькі з дабрынёй і чысцінёй, але і з цёмнымі сіламі, мае негатыўную канатацыю, што можна патлумачыць, відаць, патрыярхальнай устаноўкай, зафіксаванай у мове.

Аб ролі жанчыны ў беларускім соцыуме ўскосна сведчыць і тое, што бацькі надаюць вялікую ўвагу выхаванню дзяўчынкі, рыхтуючы яе да ролі працавітай жонкі, добрай маці.

У фразеалагічных адзінках, дзе проста ці ўскосна праглядаецца выява жонкі, пераважна мае месца мужчынскі погляд на свет. Жанчына ў якасці жонкі ацэньваецца толькі ў тым выпадку станоўча, калі яна займае падпарадкаванае ў адносінах да мужа становішча. У мове таксама замацаваўся стэрэатып, паводле якога жонка займае пазіцыю лідара, але такое ўяўленне ацэньваецца вельмі адмоўна.

Нягледзячы на больш высокае сацыяльнае становішча мужчыны, беларуская жанчына не знаходзілася ў дэспатычна прыгнечаных сямейных умовах. Наадварот, жорсткае абыходжанне мужа з жонкай нават давала апошняй права разрываць шлюбныя адносіны.

Разгледжаны моўны матэрыял дапамагае не толькі вызначыць этнічную спецыфіку жанчыны, але і прэзентуе духоўныя каштоўнасці і арыенціры нашых продкаў, адлюстроўвае традыцыйнае мысленне, якое абумоўлена культурна-нацыянальным светабачаннем і ментальнымі асаблівасцямі беларускага народа.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад.Ф. Янкоўскі. — Мінск: Навука і тэхніка, 1992. — 493 с.
2. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мінск, 1998
3. Маслава, В.А. Адбіткі міфаў у беларускіх фразеалагізмах/В.А. Маслава // Наша слова. — 1995. — № 20. — С. 6–7.
4. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. М., 1997
4. Садоўская, А. Нацыянальна-культурны кампанент беларускай фразеалогіі / А. Садоўская // Роднае слова. — 2008. — № 2. — С. 42–45.